

**«Հրազդանի Խ.Աբովյանի անվ. թիվ 1 տվյալ դպրոց»
ՊՈԱԿ**

**ՋԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍԱԿՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՄՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ԿԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022**

ՋԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱԾԽԱՏԱՆՔ

ՀՀ Կրթութեան, Գիտութեան, Մշակութեան եւ
Սպորտի նախարարութեան

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ.....2

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....3

ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՍՈՎՈՐՈՂԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ ԶԷՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՑՈՒՄ:.....6

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ՝.....18

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....21

ՆԵՐԱՄՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը: Դպրոցական կրթության միջառարկայական կապերը շատ արդիական են: Դա պայմանավորված է գիտության զարգացման ներկա մակարդակով, որը հստակ արտահայտում է բնագիտության, տեխնիկական և հանրային գիտելիքների ինտեգրումը: Իր հերթին գիտական գիտելիքների ինտեգրումը մասնագետներին պետք է նոր պահանջներ դնի: Ահռում է մարդկային գիտելիքների դերը մասնագիտությանը հարող գիտությունների ոլորտում և դրանք համալիր կերպով կիրառելու կարողությունը տարբեր խնդիրների լուծման գործում: Բարելավման ընթացքում կրթության բովանդակությունը կարող է հիմնված լինել վերապատրաստման միջառարկայական կապերի ինտեգրված օգտագործման վրա: Սա հարակից առարկաների ծրագրերում ուսումնական նյութի ընտրության և համակարգման չափանիշներից մեկն է: Միջառարկայական կապերը կարող են համակողմանիորեն ազդել ուսուցման գործընթացի վրա՝ առաջադրանքներ դնելուց մինչև դրա կազմակերպումն ու արդյունքները: Կրթության առարկայական համակարգին բնորոշ են այնպիսի ողնաշարային գործառույթներ, ինչպիսիք են՝ մեթոդական, ձևավորող, կրթական, կրթական, զարգացող և կառուցողական: Միջառարկայական կապերը ուսուցման գործընթացում գիտության հիմունքների խորը և համակողմանի յուրացման դիպակտիկ պայման և միջոց են, որոնք նպաստում են գիտելիքների ավելի խորը յուրացմանը, կրթական գործընթացի կատարելագործմանը և դրա օպտիմալ կազմակերպմանը, գիտական աշխարհայացքի ձևավորմանը, գիտական օրենքների և հասկացությունների ձևավորումը: Ավելին, դրանք օգնում են աշակերտների գիտելիքների գիտական մակարդակի բարձրացմանը, տրամաբանական մտածողության և ստեղծագործական կարողությունների զարգացմանը: Միջառարկայական կապերի իրականացումը օգնում է վերացնել նյութի ուսումնասիրության կրկնությունը, բարենպաստ պայմաններ է ստեղծում աշակերտների հմտությունների և կարողությունների ձևավորման համար և խնայում է ժամանակը:

Միջառարկայական կապերի սկզբունքի շնորհիվ ձևավորվում է աշակերտների համակարգային գիտելիքները և դիալեկտիկական մտածողությունը, տարբեր առարկաների ուսուցիչների աշխատանքի համակարգումը, նրանց համագործակցությունը, ինչպես նաև ընդհանուր գիտական հասկացությունների միասնական մեկնաբանությունը: Այս ամենը կատարում է կրթական, կրթական, զարգացող և մեթոդական գործառույթ աշակերտների քանակազանցական հետաքրքրությունների ձևավորման գործում:

Ակնհայտ է ուսուցման մեջ միջառարկայական կապերի արդիականությունը: Այն կարող է որոշվել գիտության զարգացման ներկա մակարդակով, որը հստակ արտահայտում է բնագիտության, տեխնիկական և սոցիալական գիտելիքների ինտեգրումը: Իր հերթին գիտական գիտելիքների ինտեգրումը կարող է նոր պահանջներ ներկայացնել մասնագետների համար: Մասնագիտությանը հարող գիտությունների բնագավառում մեծանում է մարդկային գիտելիքների դերը և դրանք համակողմանիորեն կիրառելու կարողությունը տարբեր խնդիրների լուծման գործում:

Հետազոտության նպատակը դպրոցական պարապմունքներում միջառարկայական կապերի ուսումնասիրությունն է, որոնք ուղղված են աշակերտների կրթության որակի բարձրացմանը:

Ելնելով նպատակից՝ անհրաժեշտ է լուծել հետևյալ խնդիրները.

- ուսումնասիրել միջառարկայական կապերի տեսական հիմքերը՝ որպես ուսումնական գործընթացի արդյունավետության բարձրացման միջոց.
- դիտարկել միջառարկայական կապերի ներդրումը դպրոցական կրթության մեջ:

Օբյեկտը՝ ուսուցման մեջ միջառարկայական կապերի իրականացում:

Թեման՝ միջառարկայական կապեր դպրոցական կրթության տեսության և պրակտիկայի մեջ:

Մեթոդաբանական հիմք: Աշխատանքը բացահայտում է միջառարկայական կապերի ժամանակակից ըմբռնումը որպես ուսուցման ինտեգրված մոտեցման փաստացի միջոց՝ հայտնի հեղինակների՝ ուսուցիչների գիտական հոդվածների, դասագրքերի և գիտական գրականության միջոցով:

Նրանց աշխատությունների մեծ մասը նվիրված է միջառարկայական կապերի ուսումնասիրության խնդրին: Այս հոդվածում դիտարկվում են այնպիսի գիտնականների աշխատանքները, ինչպիսիք են՝ Զվերևա Ի. Դ., Մախանովա Վ. Ն., Կիրյուշևիչ Դ. Ն., Ֆեդորովա Վ. Ն., Կուլագին Պ. Գ. և այլք:

Հետազոտության վարկած: Ենթադրվում է որ միջառարկայական կապերի առկայությունը կարող է լավ ազդեցություն ունենալ աշխարհայացքի ձևավորման գործում:

Աշխատանքի կառուցվածքն ու ծավալը: Աշխատանքը բաղկացած է տիրոջ ստեղծագործությունից, բովանդակությունից, ներածությունից, բուն նյութից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից:

**ՄԻՋԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՍՈՎՈՐՈՂԻ ԱՇԽԱՐՀԱՅԱՑՔԻ
ՋԼԱՎՈՐՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ:**

Մեր ժամանակների կարևորագույն առանձնահատկություններից է տարբեր գիտությունների գաղափարների և մեթոդների ինտեգրումը: Տնտեսական, էկոլոգիական, սոցիալական պրոբլեմները լուծելու համար անհրաժեշտ է ինտեգրացիոն համակարգչային մոտեցում: Ներկայումս կա բազմաթիվ հրատապ խնդիրներ որոնք կապված են հասարակության և տարբեր բնագավառների հարաբերությունների հետ: Նրանց միջև գոյություն ունեցող կապերը վերլուծելիս խաչասերվում պատմությունը ֆիզիկայի, քիմիայի կենսաբանության, մաթեմատիկային, գրականությանը և այլն: Միասնական գիտական աշխարհայացքի համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել ներառարկայական և միջառարկայական կապերը: [1]

Միջառարկայական և ներառարկայական կապերը ժամանակի դպրոցական կրթության կարևորագույն սկզբունքներն են, որ նպաստում են սովորողների գրադիվերսիտետի համակարգմանը, ուսումնադաստիարակչական գործընթացի միասնականացմանը: Միջառարկայական կապերը ուսուցման գործընթացում իրականացվում են մեթոդաբանական, կրթական, զարգացացնող, դաստիարակչական, կառուցողական գործառնությունները: Ուսուցիչը միջառարկայական կապերի միջոցով նպաստում է

սովորողների գիտելիքների ինտեգրմանը , բազմակողմանի զարգացմանը, ինտելեկտի կատարելագործմանը, մտահորիզոնի ընդարձակմանը : Միջառարկայական կապերը խթանում են սովորողների ' դիտարկելու, հետազոտելու, հայտնագործելու, ստեղծագործելու կարողությունների ձևավորմանը: Այդ պարզ պատճառով հանրակրթական դպրոցում աշխատող յուրաքանչյուր ուսուցիչ պարտավոր է ոչ միայն զերագանց տիրապետել իր մասնագիտությանը որպես մանկավարժ այլև որոշակի ինֆորմացիոն պաշարներ ունենալ նաև հարակից առարկաներից: Միջառարկայական կապի օգտագործումը երբեք և ոչ մի դասարանում ինֆանպատակ չպետք է լինի: Այն պետք է դառնա միջոց հիմնական նպատակին հասնելու համար, այն պետք է զուգակցվի ուսուցման պրոցեսում ընդհանուր և դասական ձևերի հետ : Միջառարկայական կապերի իրագործումը ակտիվացնում է աշակերտների մտածողությունը, զարգացնում տրամաբանական մտածողությունը, նպաստում հանաչողական կարողությունների ակտիվացմանը, որի իրագործումը հնարավորություն է ստեղծում կրկնել կամ վերհիշել, կամ ձեռք բերել նոր տեղեկություններ, կամ գիտելիքներ նյութական աշխարհի օրինաչափությունների մասին տարբեր առարկաներից: [2]

Միջառարկայական կապեր իրագործվում են և՛ դասի ընթացքում, և արտաժամյա պարապմունքների և էֆսիուրսիաների ընթացքում նման ձևով ուսուցիչը կենտրոնացնում է համարյա բոլոր առարկաներից ստացած գիտելիքները հումանիտար առարկաների ուսուցումը այդ ժամանակ հենվում է նաև աշխարհագրության, կենսաբանության, ֆիզիկայի դասընթացների, առարկայական կապերի և սովորողների մասնագիտական 2 պատրաստության վրա: Հետևապես միջառարկայական կապերը ուժեղացնում են բոլոր դիդակտիկական սկզբունքների դերն ուսուցման իրական գործընթացում՝ օգտվելով կրթության հաջորդականության սկզբունքից: Մի ֆանի առարկաներ միավորելու գաղափարն առաջացել է անցյալ

դարերում: Այսպիսով, XIII-XIV դարերում այս հարցով զբաղվել են այնպիսի հայտնի ուսուցիչներ, ինչպիսիք են Հերբարտ Ի.Ֆ., Կոմենիուս Յ.Ա., Ջ. Լոկը, Պեստալոցի Ի.Գ., XIV-XX դարերում այնպիսի ուսուցիչներ, ինչպիսիք են Ուոլֆհանգը: 1961 թվականին հայտնվեց «միջառարկայական կապերի» առաջին սահմանումը և հնչեց որպես «ուսումնական ծրագրերի փոխդարձ հետևողականություն, որը պայմանավորված է դիդակտիկ նպատակներով և գիտությունների համակարգով»: Գիտնականների մեծ մասը կարծում է, որ միջառարկայական կապերի իրականացումը կարող է նպաստել բոլոր ուսումնական գործառույթների իրականացմանը: Դրանք ներառում են՝ զարգացնող, կրթող և կրթական: Դասարանում միջառարկայական կապերի իրականացման հիմնական արդյունավետ ձևը կիրառական խնդիրների լուծումն է, և ենթադրվում է, որ միջառարկայական կապերը

իրականության կապեր են, դրանք կարող են արտացոլել աշխարհի օբյեկտիվությունը և միևնույն ժամանակ որոշել մեթոդները, ձևերը և կրթության բովանդակությունը: Նրանք բացահայտեցին միջառարկայական կապերի հիմնական դիդակտիկ գործառնությունները, ինչպես նաև դրանց իրականացման հնարավորությունը դասարանում, բացահայտեցին միջառարկայական կապերի հիմնական մանկավարժական խնդիրները: Մանկավարժական գրականության մեջ կան «միջառարկայական հաղորդակցություններ» կատեգորիայի ավելի քան 30 սահմանումներ, կան նաև դրանց մանկավարժական գնահատման տարբեր մոտեցումներ և տարբեր դասակարգումներ: Մասնագիտացված գրականության մեջ բազմաթիվ տարբեր

սահմանումներ են տրվում «միջառարկայական հաղորդակցություն» հասկացությանը:

Մեր ժամանակների կարևոր առանձնահատկություններից է տարբեր գիտությունների, գաղափարների և մեթոդների ինտեգրումը: Տնտեսական, էկոլոգիական, սոցիալական պրոբլեմները լուծելու համար անհրաժեշտ է ինտեգրացիոն, համակարգային մոտեցում: Ներկայումս հրատապ է բնություն-հասարակություն հարաբերությունը: Նրանց միջև գոյություն ունեցող կապերը վերլուծելիս խաչվում են աշխարհագրության, ֆիզիկայի, բիոլոգիայի, կենսաբանության, մաթեմատիկայի, էկոլոգիայի, գրականության, պատմության բնագավառները: Միասնական գիտական աշխարհայացքի ձևավորման համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել միջառարկայական կապերը: Միջառարկայական կապերը ժամանակակից դպրոցական կրթության կարևորագույն սկզբունքն են, որ նպաստում են սովորողների գիտելիքների համակարգմանը, ուսումնադաստիարակչական գործընթացի միասնականացմանը:

Միջառարկայական կապերը ուսուցման գործընթացում իրականացնում են մեթոդաբանական, կրթական, զարգացնող, դաստիարակչական, կառուցողական գործառնություններ: Ուսուցիչը միջառարկայական կապերի միջոցով նպաստում է սովորողների գիտելիքների ինտեգրմանը, բազմակողմանի զարգացմանը, ինտելեկտի կատարելագործմանը, մտահորիզոնի ընդարձակմանը: Միջառարկայական կապերը խթանում են սովորողների՝ դիտարկելու, հետազոտելու, հայտնագործելու, ստեղծագործելու, եզրահանգելու կարողությունների ձևավորմանը: Միջառարկայական կապերի իրականացման ձև են ինտեգրված դասերը: Ինտեգրված դասը պահանջում է կրթության գործընթացի մասնակիցների՝ ուսուցիչների, սովորողների, ծնողների, վարչական աշխատողների համագործակցությունը: Սակայն

բիոլոգից, ֆիզիկայից, կենսաբանությունից կամ այլ առարկաներից կազմակերպվող ինտեգրացված դասերը՝ պետք է տարբերել միջառարկայական կապերը իրականացնող սովորական դասերից, որտեղ ուսումնա

սիրվում են ոչ թե ընտրովի թեմաներ /ինչպես ինտեգրացված դասերի ժամանակ է արվում/, այլ տվյալ առարկայի դպրոցական ծրագրային նյութերը:

Միջառարկայական կապերը պետք է ընկալվեն որպես գործառույթների, նպատակների, ակադեմիական առարկաների, բովանդակության տարրերի միասնություն, որոնք, իրագործվելով ուսումնական գործընթացում, կարող են նպաստել գիտելիքների համակարգմանն ու ամրապնդմանը, ընդհանրացմանը, ընդհանրացված հմտությունների և կարողությունների ձևավորմանը և, ի վերջո, հանգեցնում է ամբողջական գիտական աշխարհայացքի և համակողմանի և ներդաշնակ զարգացած անհատականության որակների ձևավորմանը: Հայտնի է, որ համակարգը ներառում է տարրերի միասնություն, ամբողջականություն, որոնք գտնվում են փոխադարձ հիերարխիայի հարաբերությունների մեջ, ենթակայություն՝ ամբողջականություն, որը ծառայում է որոշակի նպատակների հասնելուն: Միջին մասնագիտական մասնագիտական կրթությունը կարելի է դիտարկել որպես համակարգ: Գիտելիքների առանձին համակարգերի տրամաբանական կապերը ակադեմիական առարկաների շրջանակներում կարող են արտահայտվել կրթության բովանդակության մեջ [3]:

Յուրաքանչյուր ակադեմիական առարկայի բովանդակությունը կարելի է դիտարկել որպես դիդակտիկ համակարգ, որը կապում է այն գործառույթը, որում իրականացվում են առաջատար գաղափարները: Առաջատար գաղափարները կարող են իրականացնել օբյեկտների բովանդակության մեջ ողնաշարային կապերի գործառույթը, որի շուրջ դրա կառուցվածքային տարրերը կարող են միավորվել մեկ միասնական համակարգի մեջ: Ուսուցման գործընթացում առաջատար գաղափարները կատարում են ինտեգրման գործառույթ: Ուսումնական նյութը, որն ուսումնասիրվում է միջառարկայական հիմունքներով, կնպաստի աշակերտների հանաչողական գործունեության ընդհանրացմանը: Միջառարկայական կապերը պետք է դիտարկել որպես առարկայական կրթության համակարգի անհրաժեշտ տարր, քանի որ առարկաները և նրանց հարաբերությունները չեն կարող հակադրվել միմյանց [4]:

Համակարգային ուսուցումը մանկավարժական սկզբունք է, որի իրականացումը կօգնի աշակերտների տարիքային հնարավորություններին համապատասխան հասնել նրանց գիտելիքների համակարգային բնույթին: Այս սկզբունքի իրականացումը անհրաժեշտ պայման է վերապատրաստման հաջողության համար: Կրթական առարկաները համակարգում համադրելիս միջառարկայական կապերը կարող են կատարել բացառապես բնորոշ գործառույթ՝ սա գիտելիքի ընդհանրացումն է և դրա հիման վրա ամբողջական անհատականության և ամբողջական աշխարհայացքի ձևավորումը: Կազմակերպչական միջառարկայական կապերն ըստ

ուսումնական գործընթացի կազմակերպման մեթոդների և ձևերի կարելի է բաժանել թեմատիկ, դասային, ավարտից մինչև վերջ, միջցիկլի և ներցիկլային կապերի: Միջառարկայական կապերի դասակարգման մոդել կառուցելիս ուժադրությունը պետք է կենտրոնացվի երեք համակարգային հիմքերի վրա՝ առարկայի տեղեկատվական կառուցվածքը, կրթական գործունեության ձևաբանական կառուցվածքը, ուսումնական գործընթացի կազմակերպչական և մեթոդական տարրերը: Ուսուցման գործընթացի ամբողջականության միջոցով միջառարկայական կապերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ դրանք կարող են գործել երեք տեսակի տեսքով, որոնք փոխկապակցված են [5]: Ինչ վերաբերում է աշակերտներին, նրանք կարող են զարգացնել փաստերի համապարփակ վերլուծության, դրանց ընդհանրացման, համեմատության, բացատրության հմտությունները ընդհանուր գիտական գաղափարների տեսանկյունից, տարբերակալեմիական առարկաներից փաստեր աշխարհի մասին գիտելիքների ընդհանուր համակարգ ներմուծելու կարողություն: Օրինակ՝ ավագ դպրոցում գրեթե անհնար է օրգանական ֆիմիա սովորել՝ առանց կենսաբանության գիտելիքներին դիմելու, և հակառակը, անհնար է կենսաբանություն սովորել առանց ֆիմիայի, ֆանի որ. Մեր մարմնում հսկայական ֆանակայանք ֆիմիական գործընթացներ են տեղի ունենում :

Ինչ վերաբերում է կոնցեպտուալ կապերին, ապա հայեցակարգը մարդկային մտածողության մի ձև է, որի շնորհիվ կարելի է ճանաչել առարկաների ընդհանուր, էական հատկանիշները: Հայեցակարգերը պետք է լինեն նաև շարժական, ճկուն, հարաբերական և հարաբերական: Միջառարկայական հայեցակարգային կապերը առարկայական հասկացությունների առանձնահատկությունների խորացումն ու ընդլայնումն է և հարակից առարկաների համար ընդհանուր հասկացությունների ձևավորումը: Բազմաթիվ ուսումնասիրություններ (Սոկրատես Գ. Պ., Ուսովա Ա. Վ., Ֆեյդորովա Վ. Ն. և ուրիշներ) ցվիրված էին միջառարկայական կապերի հիման վրա աշակերտների հասկացությունների ձևավորման խնդիրներին: Գիտնականները մարդասիրական և բնագիտական առանձին հասկացությունների յուրացումը համարում են ավելի ընդհանուր հասկացությունների հատուկ դեպքեր: Նրանք բացահայտեցին միջառարկայական հասկացությունների գաղափարական նշանակությունը, որոնք տարբեր կրթական գիտությունների և առարկաների (ֆազաֆական և սոստեսական, տոնեսական և աշխարհագրական, գրական-պատմական և այլն) [6]: Ժամանակակից ժամանակներում ուսուցման միջառարկայական տեսական կապերը ընդհանուր գիտական տեսությունների նոր բաղադրիչների տարր առ տարր ավելացում են հարակից առարկաների դասերի ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքներից: Տեսական կապը յուրաքանչյուր օրենք և տեսություն ներկայացնում է որպես ավելի լայն դիալեկտիկական օրենքների և տեսությունների առանձին դեպքեր:

Միջառարկայական փիլիսոփայական կապերը աշխարհի մասին փիլիսոփայական և կոնկրետ գիտական պատկերացումների ընդհանրացում են: Փիլիսոփայական գիտելիքների յուրացումը «իր մաքուր տեսքով» պետք է տեղի ունենա դպրոցականների կողմից հասարակագիտության դասընթացի ուսումնասիրման գործընթացում, որը սիրելի է դեր է կատարում: Միաժամանակ, յուրաքանչյուր ակադեմիական առարկա պետք է նպաստի աշխարհի միասնական գիտական և փիլիսոփայական պատկերի ձևավորման գործընթացին: Նյութերական փիլիսոփայության ընդհանուր դրույթներում կարելի է բացահայտել հատուկ գիտելիքների զարգացման նմանատիպ գծեր և ձևավորել աշխարհի գիտական և փիլիսոփայական պատկերի ներդաշնակ համակարգ [7]: Միջառարկայական ընտրովի առարկան կարող է ուղղված լինել դպրոցականների հետաքրքրությունների, անհատական հակումների և կարողությունների զարգացմանը: Ցանկալի է օգտագործել անհատական առաջադրանքները՝ ներգրավելով գիտելիքներ այլ առարկաներից՝ հաշվի առնելով սովորողների հետաքրքրությունները: Ընտրովի պարապմունքները, համեմատած պարտադիր դասընթացների, ավելի շատ հնարավորություններ ունեն օգտագործելու բազմակողմ միջառարկայական կապեր՝ աշխարհի գիտական ամբողջական պատկերացում կազմելու համար: Միևնույն ժամանակ, հաջողության նախապայման է դպրոցականների ուժեղ համակարգված գիտելիքներն առանձին ակադեմիական առարկաներից: Դպրոցականների ակտիվ ֆունկցիոնալ գործունեության հատուկ կազմակերպում է պահանջվում՝ արտադասարանական գործունեություն իրականացնելիս տարբեր ակադեմիական առարկաներից գիտելիքները ընդհանրացնելու և կիրառելու համար: Դրան նպաստում է թեմատիկ պլանավորումը, որը ներառում է միջառարկայական բնույթի առաջադրանքների և հարցերի մշակում:

Տարբեր դասընթացների համար ֆակուլտատիվ պարապմունքներ անցկացնելիս անհրաժեշտ է բացահայտել «բնություն-հասարակություն-մարդ-աշխատանք» աշխարհայացքային կապերը՝ հիմնված միջառարկայական կապերի լայն տարածման վրա [9]: Հարկ է նշել, որ միջառարկայական կապերը մեծապես բարձրացնում են աշակերտների կրթության և վերապատրաստման արդյունավետությունը, երբ նրանք կարող են ներառվել ոչ միայն կրթական աշխատանքի տարբեր ձևերում, այլև ուսումնական, արտադասարանական աշխատանքի բովանդակության մեջ: Առանձնացվում են միջառարկայական բնույթի արտադասարանական աշխատանքի հետևյալ ձևերը՝ համապարփակ էֆեկտիվ, թեմատիկ երեկո, միջառարկայական գիտաժողով և այլն: Միջառարկայական կապերը արտադպրոցական գործունեության ուսուցման պրակտիկայում գնալով ավելի են զարգանում: Անցկացվում են գրական և տեղական պատմության էֆեկտիվներ, ինչպես նաև օլիմպիադաներ, մոսեցումներ, թեմատիկ գիտաժողովներ՝ միջառարկայական հիմունքներով: Դրանց տարբեր համակցումներում կիրառվում են միջառարկայական

բնույթի արտադասարանական աշխատանքի զանգվածային, խմբակային և անհատական ձևեր: Առանձին ձևերը ներառում են՝ էսսեներ, ռեֆերատներ, գեղարվեստներ, անկախ հետազոտություններ, հոդվածների և գրքերի ակնարկներ, վերջերս, ինֆոգրամ, միջառարկայական հարցերի վերաբերյալ նյութերի հավաքագրում և այլն [10]: Խմբային ձևերը ներառում են՝ բաժիններ, միջառարկայական թեմատիկ շրջանակներ, գործնական աշխատանք, պատի թերթերի ձևավորում, գրքերի քննարկում, խմբային ստեղծագործական առաջադրանքներ, միջառարկայական խաղեր և այլն: Դեպի զանգվածային ձևեր՝ միջառարկայական էֆեկտիվ, կոնֆերանս, երեկո, օլիմպիադա, մրցույթ և այլն: Միջառարկայական կապերով դասը միջառարկայական կապերի կազմակերպման կայուն, լայնորեն կիրառվող ձև է:

Միջառարկայական կապերը դասի մեջ կարող են ներառվել որպես հատված, դասի առանձին վուլ, որում կարող է լուծվել որոշակի հանաչողական խնդիր, որը պահանջում է այլ առարկաներից գիտելիքների ներգրավում: Դասընթացի դասերի առանձին թեմաների ուսումնական նյութը, պարզվում է, շատ սերտ կապված է մեկ այլ առարկայի ուսումնական նյութի հետ, մինչդեռ կարող է անհրաժեշտ լինել միջառարկայական կապեր իրականացնել ամբողջ դասի ընթացքում: Դասը, որի բոլոր հիմնական հանաչողական առաջադրանքները պահանջում են գիտելիքների կիրառում այլ առարկաներից, կոչվում է միջառարկայական [10]: Մեկ կամ տարբեր առարկաների մեկ կամ մի քանի ուսումնական թեմաների ուսումնական նյութն ամփոփող դասերը հաճախ միջառարկայական բնույթ են կրում: Միջառարկայական դասերը ներածական են կամ անցկացվում են թեմա ուսումնասիրելիս: Միջառարկայական կապերը, որոնք իրականացվում են կրթության կազմակերպման տարբեր ձևերով և արտադպրոցական գործունեության ընթացքում, չպետք է ֆանդեն, այլ ընդհանրապես, ուժեղացնեն կրթության առարկայական համակարգը: Առարկաների միջև կապերի օգտագործումն իրենց տարբեր ձևերով ցույց է տալիս, թե ինչպես է հնարավոր ֆիզիկա կերպով փոփոխել առարկայական կրթության մեթոդներն ու բովանդակությունը և միևնույն ժամանակ պահպանել այլ ակադեմիական առարկաների առանձնահատկությունները: Միջառարկայական կապերը պետք է ընդգծեն գիտության ընդհանուր գաղափարական հիմքերը որպես ամբողջություն :

Դպրոցականների ուսուցման միջառարկայական կապերը կոնկրետ արտահայտությունն են այն ինտեգրացիոն գործընթացների, որոնք այսօր տեղի են ունենում հասարակության կյանքում և գիտության մեջ: Այս կապերը լուրջ դեր են խաղում աշակերտների գիտական, տեսական և գործնական պատրաստվածության մակարդակի բարձրացման գործում, որի էական առանձնահատկությունն աշակերտների կողմից հանաչողական գործունեության ընդհանրացված բնույթին տիրապետելն է [18, C. 44]: Միջառարկայական կապերի օգտագործումը աշակերտների մոտ ձևավորում է բնության

երևույթների և դրանց միջև փոխհարաբերությունների ամբողջական ըմբռնում, այսինքն. գիտելիքը դարձնում է կիրառելի և ավելի իմաստալից: Միջառարկայական կապերն օգնում են դպրոցականներին օգտագործել ավելի վաղ ձեռք բերած հմտություններն ու գիտելիքները այլ առարկաներ ուսումնասիրելիս, դրանք օգտագործել կոնկրետ իրավիճակներում, մասնավոր խնդիրների բնորոշման գործընթացում, ինչպես կրթական, այնպես էլ արտադասարանական գործունեության մեջ, ապագա արդյունաբերական, սոցիալական և գիտական կյանքում: ավագ դպրոցի շրջանավարտներ : Բազմակողմ միջառարկայական կապերի շնորհիվ ոչ միայն աշակերտների զարգացման, վերապատրաստման և կրթության խնդիրները կարող են լուծվել որակապես նոր մակարդակով, այլև հիմք դրվել ինտեգրված մոտեցման, տեսլականի և իրականության բարդ խնդիրների լուծմանը: Այս պատճառով միջառարկայական կապերը դպրոցականների դաստիարակության և կրթության մեջ ինտեգրված մոտեցման կարևոր պայման և արդյունք են:

Առարկաների միջև անհրաժեշտ կապը կարող է թելադրվել նաև ուսումնական առաջադրանքներով և ուսուցման դիդակտիկ սկզբունքներով, որոնց առջևում է դպրոցը: Քանի որ այսօր կտրուկ անում է այն տեղեկատվության ֆանակը, որը պետք է յուրացվի դպրոցի ընթացքում, առանձնահատուկ նշանակություն ունի ինֆորմայն աշխատանքի հմտությունների և կարողությունների զարգացման խնդիրը, այսօր մանկավարժական պրակտիկայում անհրաժեշտ է փնտրել առավել արդյունավետ միջոցներ և ուղիներ դպրոցականների հանաչողական գործունեությունը.

Գիտության ինտեգրման և տարբերակման գործընթացն ազդեց մանկավարժության միջառարկայական կապերի տեսության զարգացման վրա: Կամենսկիին կարծում էր, որ «Այն, ինչ փոխադարձ կապի մեջ է, պետք է սովորեցնել նույն կապով» : Օրինակ, ըստ Ջ.Լոֆի, մի առարկա դասավանդելիս պետք է լցվեն մյուսի տարրերով: **Pestalozzi I.G.**-ն նշել է տարրական դպրոցի առարկաների փոխհարաբերությունների բազմազանությունը և դրանց ընդմիջման վտանգը: Գիտելիքների տարբերակումը մեծաքանակ դպրոցականների կրթության առարկաների թիվը և հանգեցրեց **19**-րդ դարի սկզբին ծրագրերի գերծանրաբեռնվածության: Ուեիսկի **Կ. Դ.**-ն գերծանրաբեռնվածության պատճառներից մեկը տեսավ ուսումնական առարկաների փոխկապակցվածության բացակայությունը: Նա առաջինն էր, ով բացահայտեց մանկավարժության մեջ միջառարկայական կապերի հոգեբանական և մանկավարժական հիմնավորումը և պնդեց, որ «ցանկացած գիտությունների կողմից հաղորդվող գաղափարներն ու գիտելիքները պետք է օրգանապես կառուցվեն աշխարհի և նրա կյանքի մասին պայծառ և, հնարավորության դեպքում, ընդարձակ հայացքի մեջ»: «Նրա կարծիքով, գիտելիքի համակարգը

թույլ է տալիս բարձրանալ փիլիսոփայական և տրամաբանական բարձր աբստրակցիաների, իսկ գիտելիքի մեկուսացումը հանգեցնում է հասկացությունների և գաղափարների մեռածացման [9]:

Դպրոցականների ուսուցման մեթոդը կարելի է սահմանել որպես կրթական գործունեության մեջ միջառարկայական կապերի կիրառման երեք փուլից բաղկացած: Առաջին փուլում (որը պայմանականորեն կոչվում է վերարտադրում), ուսուցչի հիմնական նպատակն է սովորեցնել աշակերտներին օգտագործել բնական գիտություններում ստացած գիտելիքները [7]: Զևալորման առաջին փուլը դպրոցականների միջառարկայական գիտելիքները փոխանցելու կարողությունն է և կարող է ավելի մեծ չափով կիրառվել տարրական դասարաններում: Բայց քանի որ այս փուլում լուծված են միջառարկայական կապերի օգտագործման առաջին երկու խնդիրները (սեփական առարկայի, ինչպես նաև հարակից դասընթացների հասկացությունների ուսումնասիրություն), ավագ դասարանների ուսուցիչը նույնպես կարող է օգտագործել այն, բայց երբ համակցված է. ավելի բարձր մակարդակներով [8]:

Երկրորդ փուլը ներառում է աշակերտներին մի առարկայից մյուսը գիտելիքներ փոխանցելու ուսուցում: Եթե առաջին փուլում ուսուցիչը պահանջում է դպրոցականներից վերարտադրել համապատասխան առարկայի նյութի գիտելիքները, որոնք նա օգտագործել է բացատրության գործընթացում, ապա այժմ պետք է ուշադրություն դարձնել աշակերտների կողմից հարակից դասընթացներից տեղեկատվության անկախ օգտագործմանը: Ուստի երկրորդ փուլը կոչվում է գիտելիքի օգտագործման փուլ:

Երրորդ փուլի հիմնական նպատակն է սովորեցնել աշակերտներին կիրառել հասկացություններ, վաստեր, տեսություններ և օրենքներ աշխարհի միասնությունը լուսաբանելու համար, ինչպես նաև կիրառել դիալեկտիկայի ընդհանուր օրենքները դասերի ընթացքում ուսումնասիրվող երևույթները բացատրելու համար: Այս փուլի առջև ծառայած նպատակների կապակցությամբ նրա պայմանական անվանումը ընդհանրացնող է:

Այսպիսով, եթե ամփոփենք վերը նշված բոլորը, կարող ենք որոշել, որ բացահայտված փուլերն ու ֆայլերը բավականին կամայական են: Ուսուցչի գործնական աշխատանքում դպրոցականներին առարկայից առարկա գիտելիքի փոխանցման ուսուցման փուլերը կարող են մեծ չափով տարբերվել: Փուլերի և ֆայլերի կիրառման հիմնական նպատակներն են, նախ՝ դասավանդման մեջ միջառարկայական կապերի իրականացման հարցում ուսուցիչների աշխատանքի պարզեցումը, երկրորդ՝ նրանք կարող են դատել ուսուցման ձեռք բերված արդյունքների մասին աշխատանքում, և երրորդ՝

հնարավորություն են տալիս գնահատել հարակից առարկաների դասերին ձեռք բերված գիտելիքները օգտագործելու և փոխանցելու աշակերտների հմտությունների յուրացման աստիճանը:

Դասավանդման մեջ միջառարկայական կապերը կարող են դիտվել որպես պայման և որպես դիպակոտիկ սկզբունք, որը գրավում է տարբեր ակադեմիական առարկաների դասավանդման առաջադրանքներ և նպատակներ, մեթոդներ, բովանդակություն, ձևեր և միջոցներ: Միջառարկայական կապերը օգնում են մեկուսացնել կրթության բովանդակության հիմնական տարրերը, ապահովել համակարգային հասկացությունների, գաղափարների, կրթական գործունեության ընդհանուր գիտական մեթոդների զարգացում, տարբեր առարկաներից գիտելիքների ինտեգրված կիրառման հնարավորություններ աշակերտների աշխատանքում: Միջառարկայական կապերը կարող են ազդել ակադեմիական առարկաների կառուցվածքի և կազմի վրա: Յուրաքանչյուր ակադեմիական առարկա հանդիսանում է միջառարկայական կապերի որոշակի տեսակների աղբյուր:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ուսումնասիրելով սվյալ աշխատանքը եկանք այն եզրակացության որ՝

- ✓ Ուսումնասիրելով միջառարկայական կապը աշխարհայացքի ձևավորման գործում հետազոտական քեման հասկանալի դարձավ, որ գիտելիքների ձեռքբերումը և կարողությունների ձևավորումը սերտորեն կապված են միմյանց հետ և մեկը մյուսի համար հիմք ու ելակետ է: Հետևաբար երեխաներին շրջապատի աշխարհի մասին հնարավորին չափ բազմակողմանի, ընդարձակ

սեղակություններ տալը ուրիշ գիտելիքների հետ կապի մեջ դնելը, դրանք շրջանառության մեջ պահելը, կարևոր ու վնասող նշանակություն ունեն երեխաների աշխարհաճանաչման համար:ԵՎ սրա միջոցով զարգանում է երեխաների մոտ հանաչողական ակտիվությունը ,երևակայությունը, նրանք սովորում են ֆենոմեններ,հարցազարույցներ վարել պնդել իրենց տեսակետը,փաստարկներ բերել դրանով նաև աշակերտն հասնում է ամբողջական ընկալմանը, տարբեր բնագավառներից գիտելիքների,փաստերի ու գաղափարների համադրմանը, իմաստավորմանն ու գնահատմանը, ինչը խթանում է սովորողների հանաչողական ստեղծագործական գործունեությանը:Իսկ ֆանի,որ այս ամենը կապված է պատմության հետ, այն ուսուցչի ինֆնագարգացման միջոց է, իսկ աշակերտի համար ձևավորում է վերլուծական միտք,բացահայտում պատմաուսուցիչի և նրանցից կապերը, գնահատում պատմական գործչին տվյալ պատմական ժամանակաշրջանում, ստեղծելով սրամաբանական մտածողություն:Բոլորին հասկանալի դարձնելով, որ պատմությունը սոսկ թվերի ու փաստերի գիտություն չէ, իսկ ով հակառակն է կարծում նա առնվազն մոլորության մեջ է :Դպրոցական առարկաների փոխկապակցման խնդիրը ժամանակակից հոգեբանության, դիդակտիկայի և դասավանդման մեթոդների հրատապ խնդիրներից է: Մեթոդական միջառարկայական կապերը պետք է արտացոլեն մեզ շրջապատող աշխարհը հանաչելու գործընթացի միջոցների և մեթոդների միասնությունը, դպրոցական ուսումնական ծրագրի առարկաները ուսումնասիրելը: Սա մեծ նշանակություն ունի դպրոցականների ստեղծագործական զարգացման և խնդիրների լուծման մեթոդների միջառարկայական փոխանցման կազմակերպման համար:

- ✓ Միջառարկայական կապերի իրականացումը օգնում է ժամանակին ավելի տնտեսապես որոշել ծրագրերի, ուսումնական պլանի, դասագրքերի կառուցվածքը, ինչը պետք է նպաստի ուսումնական գործընթացի ռացիոնալացմանը որպես ամբողջություն: Միջառարկայական կապերը պետք է օգնեն բարձրացնել կրթության մատչելիությունը և գիտական բնույթը, բարելավել աշակերտների գիտելիքների որակը և զգալիորեն բարձրացնել նրանց հանաչողական գործունեությունը:

Աշխատանքի ընթացքում դիտարկվել են հետևյալ խնդիրները.

- ✓ Գիտամեթոդական գրականությունն ուսումնասիրելիս պարզվեց, որ ուսուցիչները անցյալ դարում հաճախ էին կարծիքներ հայտնում մի ֆանի առարկաների համադրման մասին՝ այդ մոտեցման նպատակահարմարությունը բացատրելով նրանով, որ արվեստի, գիտության և մշակույթի տարբեր ոլորտներում գիտելիքները ձեռք են բերվում. մեկ երեխա և նրանց ի մի բերելիս անհրաժեշտ է հետազոտել տարասեռ փաստերի յուրացումը: Այնուամենայնիվ, այս հարցը բաց է մնում:

- ✓ Այսօր դպրոցում ուսումնական պլանն այնպես է կառուցված, որ, որպես կանոն, դասավանդվում է միայն «իրենց» առարկան: Լավագույն դեպքում կարելի է տեսնել հարակից առարկաների ինտեգրումը, և հազվագյուտ բացառություններով երկու ուսուցիչ, որոնք բոլորովին տարբեր առարկաներ են դասավանդում, կարող են համագործակցել և օգտագործել գուգահեռ թեմաների և առարկաների վերաբերյալ նյութեր: Անգամ հեռավոր անցյալում կար միջառարկայական կապերի խնդիր, որը հետաքրքրում էր ուսուցիչներին: Նման առաջադեմ ուսուցիչները, ինչպիսիք են Կամենսկի Յա. .
- ✓ Մարդու ամբողջական աշխարհայացքի բոլոր ասպեկտները, արտացոլելով օբյեկտիվ աշխարհի երևույթների իրական փոխկապակցվածությունը, միասնության մեջ են, հետևաբար, առարկայական կրթության մեջ անհրաժեշտ է ապահովել սերտ միջառարկայական կապեր, որոնք բացահայտում են հասարակության գիտության, բնության փոխկապակցվածությունը: և մարդկային մտածողությունը: Դպրոցական դասընթացի յուրաքանչյուր առարկա պետք է նպաստի համոզմունքների և վերաբերմունքի ձևավորմանը:
- ✓ Դասավանդման մեջ միջառարկայական կապերը կարելի է դիտարկել որպես դիդակտիկ սկզբունք և պայման, որը գրավում է տարբեր ախտաբանական առարկաների դասավանդման առաջադրանքներ և նպատակներ, մեթոդներ, բովանդակություն, ձևեր և միջոցներ:
- ✓ Միջառարկայական կապերը կարող են ազդել ախտաբանական առարկաների կառուցվածքի և կազմի վրա: Յուրաքանչյուր ախտաբանական առարկա հանդիսանում է միջառարկայական կապերի որոշակի տեսակների աղբյուր: Ուստի անհրաժեշտ է առանձնացնել այն կապերը, որոնք հաշվի են առնվում կենսաբանության բովանդակության մեջ, և, ընդհակառակը, կենսաբանությունից անցնում են այլ ախտաբանական առարկաներ:
- ✓ Միջառարկայական կապերի ամենահիմնական կրթական գործառույթը իրական աշխարհի մասին դպրոցականների գիտելիքների ընդհանուր համակարգի ձևավորումն է, որն արտացոլում է նյութի շարժման տարբեր ձևերի փոխհարաբերությունները: Միջառարկայական կապերի պարտադիր դիտարկումը պահանջում է ամբողջական գիտական աշխարհայացքի ձևավորում:
- ✓ Կրթության նկատմամբ ինտեգրված մոտեցումը ամրապնդեց կենսաբանության դասընթացի միջառարկայական կապերի կրթական գործառույթները՝ դրանով իսկ նպաստելով բնություն-հասարակություն-մարդ միասնության բացահայտմանը: Նման պայմաններում պետք է ամրապնդվեն կենսաբանության կապերը և՛ բնական, և՛ հումանիտար առարկաների հետ, ինչպես նաև պետք է կատարելագործվեն գիտելիքների փոխանցման հմտությունները, դրանց բազմակողմանի ընկալումն ու կիրառումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Абдуллаева Г. Д., Атажанов И. И. Межпредметные связи в современной школе // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. - 2016. - № 3. - С. 66 - 68.
2. Астанина С. Ю. Межпредметные связи на обобщающем уроке (биологии) // Биология в школе. - 2015. - № 6. - С. 25 - 30.
3. Бахмутский А. Е. Педагогика: учебник. - Санкт-Петербург: Питер пресс, 2017. - 304 с.
4. Вигман С. Л. Педагогика в вопросах и ответах: учебное пособие. - М.: Проспект, 2014. - 208 с.
5. Гурьев А. И. Статус межпредметных связей в системе современного образования // Наука и школа. - 2015. - № 2. - С. 41 - 45.
6. Емельянова И. Н. Теория обучения и воспитания: учебник. - М.: Юрайт, 2017. - 322 с.
7. Загвязинский В. И. Общая педагогика: учеб. пособие. - М.: Высшая школа, 2016. - 391 с.
8. Зверев И. Д. Интеграция и «интегрированный» предмет // Биология в школе. - 2016. - № 5. - С. 46 - 49.
9. Коджаспирова Г. М. Педагогика: учебник. - М.: Гардарики, 2017. - 528 с.
10. Куимова Е. И. Куимова К. А. Межпредметные связи как средство повышения качества обучения в высшей школе // Современные проблемы науки и образования. - 2015. - № 2. - С. 12 - 18.